

Jövő múltidőben

Rezeda Kázmér szabadsága

Krúdy Gyula: A vörös postakocsi

A modern magyar irodalom tudatvilágában a vörös postakocsi a féltárgy, az alakokat és történéseket elhomályosító félmúlt, a hétköznapok fölött lebegő kaland és az időképzeteket feloldó nosztalgikus emlékezés jelképe. Az újromantika testet öltése tehát, amely az írókat és olvasókat felszabadítja a konvencióvá lett realizmus nehézkedési törvénye alól, s kételkedővé teszi a népnemzeti eszményekkel szemben, hogy felfedezhesse a kitágult világ távlatait, az ember lélektani és lételeméleti dimenzióit, valamint a sejtések és hangulatok igazságát az önáltató ráció uralma idején. Krúdy Gyula regényében pedig ez a vörös postakocsi Alvinczi Eduárd hatalmas hintaja, amelyben Magyarország egyik legrégebbi családfájú arisztokratája robog végig olykor a századvég Pest-Budáján, ahol ősi emlékek és kamaszos friss kalandok frigyéből éppen születőben van egy szabálytalan-szabad mitológia.

Alvinczi Eduárd azonban aligha főhőse a vörös postakocsi regényének, hiszen csak pillanatokra tűnik fel benne, ahogy Pest-Budai szállodájában készülődik a hiábavaló délutánra és estére; betoppan a félvilági Madame Louise estélyére, s előkelő gögös tapintttal egy pókhálós üveg bort hagy maga után; meglátogatja menyasszonyát budavári kastélyában; nyerő kartonbiletákat oszt szét a lóversenyen, ahol saját lovát futtatja; s egy fényképalbum tanúsága szerint gyakori vendége Steinné előkelő bordélyházának is, ahova nemcsak a mai callgirl-ök elődei vonzzák az urakat, hanem a konyhában elfogyasztott rántották emlékei is. S még ezt a pillanatokra feltűnő alakot is Rezeda Kázmérnak köszönheti az olvasó: ő tudósít előtörténetéről, s az ő író- és hírlapíró barátai szövik tovább a legendát a titokzatos bohém mágnásról, aki így nem is önnön történeteinek középpontja, hanem elbeszélő teremtoinek mértéke.

A *vörös postakocsi* főhőse tehát Rezeda Kázmér, a fiatal hírlapíró, s két fiatal vidéki színész nő pártfogója, akik szerencsájukat keresik a gyönyörű-zavaros Pest-Budán. Az epikus cselekmény az ő történetüket követi, s az ő révükön lép a regény színterére Urbanovicsné, a gazdag horvát földbirtokos nő, aki fel-felkocsizik a fővárosba, hogy learassa magának az életörömekeket, amelyeket özvegysége, pénze és temperamentuma, tehát szabadsága kínál neki. Szabad Rezeda Kázmér, és szabadok a színésznők is, hiszen korlát nélkül szövögethetik ábrándjaikat, s kockáztathatják akár az öngyilkosságot is. Így kapcsolódik össze Alvinczi Eduárd elbeszélte története azzal az eseményrajzzal, amely a fiatal művészek világában előttünk formálódik. Az epikai kapocs Horváth Klára drámai színész nő ábrándja. Az ő vágyait követik társai, hogy Klára kisasszony számára utolérjék a titokzatos

mágnást. Ennek az ábrádnak persze áldozatává válik Rezeda Kázmér szerelme. Amikor Klára bevallja, hogy Steinné szalonjába is elmerészkedett Alvinczi nyomait követve, a hírlapíró mellbe lövi magát. S bár a meghatottság betegágya mellé ülteti Horváth Klára kisasszonyt, hamar tudomásul kell vennie, hogy a józan baráti tanácsok a kikerülhetetlen sorsot fogalmazzák meg. Futni hagyja Horváth Klárát, amikor az már rég kiszállította csomagjait az állomásra, hogy ismét megkísérelje a vidéki sikerek visszaszerzését. Rezeda Kázmér egyedül marad, s talán nemcsak Klára kisasszonytól kell búcsúznia. Magánya és szembesülése a halállal aligha csupán a szerelmi csalódás szüleménye. Mint ahogy előtörténetében sem a szegénység az életérzésének meghatározója.

Rezeda Kázmér szabad ember, mert művész. Körülötte a világ csak az ő fajtájának adja meg a szabadságot és az érvényes életet. Pontosabban: nem is adakozó ez a világ, mert művészei azzal nyerik el szabadságukat, hogy kívül maradhatnak rajta. A művész tehát csupán figyelmeztető eszménye lehet e világnak, s csak az individuum győztes lázadását modellálhatja. A maga életének dimenzióiban pedig szabadsága a szembesítés lehetősége az élet képtelenségével, az emberi lét abszurdumával, az ember halálraítéltségével. Rezeda Kázmér még csak az élet egyetlen állomásán pillanthatja meg a lét sötét távlatait. Társai, s közöttük leginkább Szindbád, már a többi állomást is végigjárják. A szerelemben még felcsillan előttük a másik emberrel együtt alkotott világ, az érvényes élet újrakezdésének reménye. Az ínyenc örömk hajszolása már pótcselekvés, vagy legalábbis visszamenekülés az elemi örömköz. Az ital pedig narkózis, akárcsak a kétségbeesetten hajszolt szerelem. Míg végül a Krúdy-hősök előtt feltűnik a búcsújárók vallásos hitének vigasza, s az öregség és a testi pusztulás semleges nihilje. Milyen szerepet tölthet be ebben a komor távlatú világban Alvinczi Eduárd, Urbanovicsné és a két fiatal színész? Szociológiailag a mágnás: Rezeda Kázmér ellenképe, de éppen a köztük lévő társadalmi és anyagi különbség hiábavalósága igazolja Rezeda szegénységének lefokozását a regény motívumai között. A művész és a bohém mágnás szabadsága egyaránt a szembesítés lehetősége az élet képtelenségével. Az egyik az értékek és remények elvesztése után jut el a búcsúzó magányba, a másiknak annál sivárabb élet az osztályrésze, minél dúsabb előtte a gazdagság és a szeszélyek asztala. E következtetés alól csak ideiglenesen vonhatja ki magát az ember, vagy ha tudata és szerencséje meglegedetté teszi egy lefokozott étellel. Horváth Klára a művészet győzelmében bízhat, mint annyi lázadó társa a századelő irodalmának hősei között. A szép operettszínész nő megtalálja első szerelmét, de hogy meddig lesz boldog vele, azt a regény függőben hagyja, midőn tudomásul veszi, hogy szerencsés hőse kilépett világából. Urbanovicsné pedig végleg megáll az elemi életörömk állomásán, s csupán azért marad mentes a kétségbeeséstől, mert nem követi a többi Krúdy-hőst a lét stációján.

Vajon nem ezen az úton robog-e végig Krúdy vörös postakocsija is? 1913-as regénye, mely címében hordozza ezt a jelképet, még csupán megsejtenni képes az igenlő választ. Krúdy bizonyára tartózkodott az erőltetett jelkép-épitéstől, s első ötletét az esetlegességek közegeiben hagyta, és annak alakulástörténetére bízta a benne rejlő jelentés kibontakozását. Amikor 1917-ben második postakocsi-regényét újtárra bocsátotta, nemcsak jelképe kifejtett tartalmáról tudott többet, hanem visszapillantó szeme is többet látott. „Míg először bizonyosan tudtam – írja az *Őszi utazás*... előszavában –, hogy eljütök valahová, midőn helyet foglaltam a bakon az egykedvű kocsis mellett, ahonnan mindent lehetett látni, amit útközben észrevenni érdemes... Midőn másodszor utaztam, a kocsi belsejében húzódtam meg, mert már ismertem volt Babilont is... Ősz van, messzi tájon ásít a bánat és az életunalom; az árok fakó bokrain versenyt fut a vörös postakocsi árnyéka, míg egyszer végképpen eltűnik az árnyék. A kocsiban utazó egyén egy éjjeli szállásról elküldi utolsó levelét, miután maradék viaszát pecsétnek ütötte...”

„Ahonnan mindent lehetett látni...” Álljunk meg egy pillanatra Krúdy első postakocsi-regényének e minősítésénél. Mert amit eddig mondtam a hősök sorsáról, életrészéről és viszonylatáról, akár egy elvont lételméleti regénynek is mutathatná *A vörös postakocsit*. Pedig a vörös postakocsi jelképe éppúgy, mint Rezeda Kázmér és Alvinczi Eduárd sorsának példázata nyüzsgő, eleven valóságreszletek sugallata. Krúdy e regénye valóságos szociológiai és művelődéstörténeti térképe a nagyvárossá alakuló Pest-Budának. Az albérletek, a szalonok, az orfeumok, a bordélyházak, a korzók és a lóversenypályák úgy jelennek meg itt előttünk, mint társadalomtörténeti rekonstrukciók. S bennük és körülöttük az emberek a kor irodalmi-művészeti divatjait ugyanúgy jelzik, mint a világ lakóinak örök tipológiáját.

Regény-e tehát *A vörös postakocsi*, cselekményét és alakrajzait nem szervesen egészíti-e ki a szociológiai és művelődéstörténeti leírás? A kérdés ma már feltétlenül álnaivnak látszik, hiszen egy mozdulatlan regényfelfogást feltételez. Krúdy pedig nemcsak ösztönös regényírói vágyait követve távolodott el a mozdulatlan regénykonvenciótól. A Hét szerkesztőjének, Kiss Józsefnek így köszöni meg *A vörös postakocsi*hoz adott írói szabadságot. „Eddigi írói pályafutásom alatt kiadóim közvetlenül vagy közvetve mindig tudósítottak a maguk vagy közönségük gusztusáról... köszönetet mondok szerkesztő úrnak, hogy regényhőseim és hősnőim megválasztásához szabadságot adott, és a történetben sem kívánja azt a bizonyos valószerűséget, amelyre az írók a közönséget szoktatták.” Aki tud valamit a modern magyar elbeszélő művészet izgalmas kereső korszakáról, az azonnal felismeri, hogy a kulcsszó itt a valószerűség. Krúdy nem a szűk áramkörű racionalizmus és oksági elv valószerűségét, azaz epikai hitelét kereste. Hősei találkozásai a léttel kivezették a dolgok és történések igazságából. Ezért teszi hőseit egyszerre jelentéshordozókká és elbeszélőkké, ezért oldja fel a cselekményt, a mesét az egymásból nyíló elbeszélésekben. S ezáltal hangszerelheti át nyüzsgő információit emlékező zsongásává. Egy új regénytípust teremtve meg, amelynek műfaji szabadságeszménye máig bátorítja az örök vörös postakocsi utasait.